СУЧАСНИЙ СТАН ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ (АНАЛІТИЧНА ПРЕЗЕНТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

ЧАЙКА Ірина Миколаївна - аспірантка кафедри кримінального права та кримінології Донецького державного університету внутрішніх справ

УДК 343.985 : 343.53
DOI 10.32782/NP.2022.1.18

У науковій статті здійснено аналітичну презентацію результатів емпіричного дослідження сучасного стану вчинення шахрайств в Одеській області. Відмічається, що Одеська область має свою специфіку стану та динаміки вчинення шахрайств, однак їм властиві і загальнонаціональні тенденції. Зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за фактами шахрайських дій в Одеській області стало можливим внаслідок проведення постійної профілактичної роботи поліції з населенням, впровадженню принципу відкритості поліції перед суспільством та громадою.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень усі кримінальні правопорушення, пов'язані із вчиненням шахрайських дій, було умовно поділено на п'ять категорій. Перша – кримінальні правопорушення за фактами зловживання злочинцями довірою літніх людей, внаслідок чого вони заволодівали їх грошима (ювелірними виробами) під приводом обміну старих купюр на нові, відведенням «порчі» та інших чаклунств. Друга – здійснення неправдивих телефонних дзвінків потерпілим з приводу нещасного випадку, тяжкої хвороби та інших подій з їх близькими (в окремих випадках зловмисники ведуть діалог від імені близького) з метою термінового пересилання значних сум коштів для вирішення вигаданих проблем. Третя – побутове шахрайство. Четверта – вчинення шахрайських дій у фінансовій сфері та сфері землеустрою. П'ята – шахрайські дії в мережі Інтернет та пов'язані із банківськими рахунками громадян.

Відмічається, що структура кримінальних правопорушень за фактами шахрайств може змінюватися під впливом певних подій, соціально-економічних, політичних та інших факторів, або навіть викликів. Зазначене твердження обґрунтовується на прикладі поширення коронавірусної інфекції COVID-19 та процедурах закупівлі оптових партій медичних масок та антисептичних засобів за допомогою мережі Інтернет.

Ключові слова: шахрайство, кримінологія, регіон, Одеська область, стан, динаміка.

Шахрайство для багатьох кримінально-правових систем (у тому числі й для української) є традиційним видом кримінального правопорушення проти власності. Як зазначають фахівці, «збитки, завдані такими злочинами, обчислюються десятками та сотнями тисяч гривень. З огляду на тенденцію до збільшення кількості розкрадань, здійснених шляхом шахрайства, можна стверджувати, що боротьба з такими протиправними діями є одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів» [1, с. 185]. Безумовно, шахрайство є кримінальним правопорушенням проти власності, яке ставить під загрозу не тільки власність окремих осіб, але й функціонування економічної системи нашої держави.

Маємо відмітити, що у 2021 році в Україні було обліковано 23847 шахрайств, 9406 особам повідомлено про підозру за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України [2]. Слід зазначити, що шахрайство є одним з найрозповсюдженіших майнових кримінальних правопорушень. Ми переконані, що регіональний підхід до пізнання шахрайства

надасть можливість виявити більш конкретні тенденції їх вчинення, розробити заходи запобігання як на регіональному, так і на загальнонаціональному рівні. Тому серед усіх регіонів країни ми обрали Одеську область. У загальній статистиці Одеська область займає приблизно 6-те або 5-те місце за показником реєстрації вчинення кримінальних правопорушень (приблизно 4000 шахрайств на рік) [3]. Випереджають її м. Київ, Київська, Дніпропетровська та Харківська область. За своїм географічним розташуванням, динамікою соціально-економічного розвитку, культурними традиціями зазначений регіон представляє неабиякий інтерес для проведення кримінологічного дослідження.

Тому **метою цієї статті** є аналітична презентація результатів емпіричного дослідження сучасного стану вчинення шахрайств в Одеській області.

Слід зазначити, що матеріали, викладені у статті, мають більш аналітичний або звітний характер. Це пов'язано із тим, що під час узагальнення було опрацьовано великий масив матеріалу. Тому такий виклад матеріалу вважаємо найбільш доцільним.

Нами було здійснено аналіз облікованих територіальними підрозділами ГУНП в Одеській області протягом 2016-2021 років кримінальних правопорушень за фактами шахрайств. За результатами встановлено не досить чітко виражену тенденцію до зменшення кількості зареєстрованих злочинів вказаної категорії. Так, у 2016 році обліковано 1873 такі кримінальні правопорушення, у 2017 – 1932, у 2018 – 1310, у 2019 – 1347, у 2020 – 1295 та у 2021 – 999. При цьому, неможливо стверджувати про досягнення позитивних результатів роботи по профілактиці шахрайств шляхом штучного заниження їх кількості внаслідок закриття кримінальних правопорушень у відповідності до ст. 284 КК України. Це, в першу чергу, підтверджується зниженням кількості закритих кримінальних правопорушень, з 5244 у 2016 році до 3440 у минулому. Натомість, слід зауважити, що зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за фактами шахрайських дій стало можливим внаслідок проведення постійної профілактичної роботи поліції з населенням, впровадженню принципу відкритості поліції перед суспільством та громадою.

За результатами вивчення матеріалів кримінальних проваджень усі кримінальні правопорушення, пов'язані із вчиненням шахрайських дій нами було умовно поділено на декілька категорії.

Перша – кримінальні правопорушення за фактами зловживання злочинцями довірою літніх людей, внаслідок чого вони заволодівали їх грошима (ювелірними виробами) під приводом обміну старих купюр на нові, відведенням «порчі» та інших чаклунств.

Як характерний приклад, 06.01.2021 о 16:54 год. до відділу поліції № 2 (Приморський) ОРУП-№ 1 ГУНП надійшло повідомлення зі служби 102 від Діхтярьова М.В. про те, що цього ж дня о 13:54 год. за адресою: м. Одеса, Приморський район, вулиця Катеринінська, буд.70, кв.7 до матері заявника (у віці 84 років) прийшла невідома молода жінка слов'янської зовнішності, яка начебто перебуває у стані вагітності, і обманним чином заволоділа коштами у розмірі 22500 грн. Навзаєм надала потерпілій якусь біжутерію. За вказаним фактом 07.01.2021 відомості внесено до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК України.

Друга – здійснення неправдивих телефонних дзвінків потерпілим з приводу нещасного випадку, тяжкої хвороби та інших подій з їх близькими (в окремих випадках зловмисники ведуть діалог від імені близького) з метою термінового пересилання значних сум коштів для вирішення вигаданих проблем. Як правило, дзвінки надходять у нічний час доби, коли потерпілий не може миттєво правиль,но реагувати та дезорієнтований.

Так, 13.05.2021 о 14:02 год. до відділу поліції № 3 (Суворовський) ОРУП № 1 ГУНП надійшло повідомлення зі служби 102 від гр-ки Кіртоки А.В., 1939 р.н. про те, що 13.05.2021 о 13:02 год. до заявниці зателефонувала жінка, представилась її донькою та повідомила, що знаходиться в хірургічній клініці, у зв'язку з чим їй потрібні гроші, за якими прийде водій. Також з цього ж приводу гр-ці Кіртоці А.В. телефонував чоловік, який представився лікарем. Після чого Кіртока А.В. на порозі своєї квартири за адресою м. Одеса, проспект Добровольського, 151/1, кв. 203 під приводом лікування доньки віддала невстановленому злочинцю грошові кошти у сумі 1000 доларів США та 8000 грн.

За вказаним фактом 13.05.2021 відомості внесено до ЄРДР за ознаками кримінального пра-

вопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК України.

Третя – так би мовити, побутове шахрайство. Такі злочини пов'язані із заволодінням злочинцями грошовими коштами чи майном потерпілих при наданні завідомо неправдивих обіцянок про надання послуг, здійснення робіт, придбанні товару тощо.

Як приклад, 15.09.2021 о 17:09 год. до Роздільнянського РВП ГУНП надійшло повідомлення зі служби 102 від гр-на Лучнікова І.І., мешк. Роздільнянський район, с. Кучурган, про те, що малознайомий чоловік на ім'я Володимир, шляхом зловживання довірою, біля місяці тому заволодів його грошовими коштами в сумі 87 тис. грн. на покупку кондиціонерів та до теперішнього часу не виходить на зв'язок та не повертає кошти.

За вказаним фактом 16.09.2021 відомості внесено до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК України.

Четверта – вчинення шахрайських дій у фінансовій сфері та сфері землеустрою. У більшості випадків такі злочини пов'язані також із підготовкою фіктивної документації, внесення несанкціонованих виправлень до документів, їх підробкою тощо. Внаслідок цього, до ЄРДР, окрім кримінальних правопорушень за ст. 190 КК України, також вноситься інформація за ст. 358 КК України.

Так, 07.07.2021 о 12:05 год. до чергової частини УОАЗОР ГУНП надійшов рапорт слідчого СУ ГУНП Алексєєнко А. про те, що під час досудового розслідування кримінального провадження № 42020160000000835 від 13.10.2020 було встановлено, що 23.03.2020 Мусієнко Лариса Олексіївна, за попередньою змовою з невстановленими на цей час досудовим розслідуванням особами, шляхом обману, використовуючи підроблене рішення № 10 сесії 23-го скликання Таїровської селищної ради Овідіопольського району Одеської області від 21.10.1999 «Про безкоштовну передачу в приватну власність Мусієнко Ларисі Олексіївні раніше наданої в постійне користування земельної ділянки для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель» заволоділа земельною ділянкою площею 0,10 га, розташованою за адресою: Одеська область, Овідіопольський район, с. Лиманка (Мізікевича), ж/м «Чорноморка-2», що є комунальною власністю Таїровської селищної ради Овідіопольського району Одеської області на підставі ст. 83 Земельного кодексу України.

За вказаним фактом 07.07.2021 відомості внесено до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 190 КК України.

П'ята – шахрайські дії в мережі Інтернет та пов'язані із банківськими рахунками громадян. Як правило, злочинна схема доволі банальна: покупець в інтернет-магазинах (при ознайомленні з оголошеннями, через соціальні мережі) здійснює придбання того чи іншого товару за передоплатою, але замовлений товар йому не надсилається. Можливі й інші варіації протиправних таких протиправних дій (надсилання товару невідповідної кількості чи якості та інш.).

В інших випадках на мобільні телефони потерпілих надходять дзвінки невідомих зловмисників, які, представляючись працівниками банків, під приводом службової необхідності отримують інформацію про реквізити банківських карт, після чого кошти з них знімаються. При цьому, у багатьох випадках слід зазначити характерну особливість – не володіючи інформацією про таке, який саме банк обслуговує клієнта, зловмисники починають спілкування з фраз «шановний клієнте, ваш банківський рахунок заблоковано чи потребує оновлення, надаємо пропозицію збільшення ліміту кредитної лінії тощо» [4], не говорячи назву банку, від імені якого вони звертаються.

Як приклад, 09.06.2021 р. до чергової частини відділу поліції № 5 (Шевченківський) Одеського районного управління поліції № 1 ГУНП в Одеській області із заявою звернулась гр. Корса Ірина Борисівна, 07.01.1965 р.н., у якій вона просить прийняти міри правового характеру до невстановленої особи, яка 08.06.2021 р. біля 17:00 год., шахрайським шляхом, під виглядом працівника банку, заволоділа грошовими коштами з 2 банківських карток «Приватбанк» у розмірі 19400 гривень.

За вказаним фактом 10.06.2021 відомості внесено до ЄРДР за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК України.

При цьому, слід зазначити, що останнім часом злочинці для реалізації своїх протиправних намірів постійно вдосконалюють уже напрацьовані злочинні схеми. Так, останнім часом усе частіше обліковуються кримінальні правопорушення, де заявник також повідомляє, що раз чи декілька разів уже переводив кошти на банківські рахунки продавця (як правило, у невеликих обсягах) та отримував

замовлений товар належної якості та по обговореній ціні. Після проведення таких операцій, покупець, повіривши в порядність продавця, уже замовляв товар на значну суму, але після переводу коштів зв'язок з ним зникав.

Однак, структура кримінальних правопорушень за фактами шахрайств може змінюватися під впливом певних подій, соціально-економічних, політичних та інших факторів або навіть викликів.

Зокрема, з початку поширення коронавірусної інфекції COVID-19 весною 2020 року значного поширення набули кримінальні правопорушення, пов'язані із вчиненням шахрайських дій під час закупівлі оптових партій медичних масок та антисептичних засобів за допомогою мережі Інтернет [5]. Такі правопорушення вчинюються за стандартною схемою, коли довірливі громадяни на інтернет-ресурсах (у деяких випадках за допомогою мобільних додатків типу Viber) замовляють оптові партії медичних масок та розраховуються із замовниками по передоплаті, після чого зловмисники не надсилають замовлений товар на адресу, вказану покупцем. При цьому, середня сума замовлення складає близько 2000 грн.

Разом з цим, протягом другої половини грудня 2021 року набула поширеності злочинна схема, пов'язана із нібито наданням громадянам допомоги в отримані 1000 грн., що надаються Урядом за проходження щеплення від COVID-19 [6]. У цих випадках невідомі телефонують на номери громадян, представляючись працівниками тих чи інших банківських установ та пропонують перевести вказані 1000 грн. з так званої «віртуальної» банківської картки на їх основну картку для виплат. Отримавши інформацію про необхідні банківські реквізити, злочинці знімають наявні кошти з банківських рахунків громадян.

Щодо встановлення осіб, причетних до вчинення шахрайств та повідомлення їм про підозру, слід вести мову про деяке підвищення ефективності цієї діяльності. Так, якщо в 2016 році із 1873 цих кримінальних правопорушень особам про підозру повідомлено за 425 та їх питома вага склала 22,7%, у 2017 році з 1932 злочинів про підозру повідомлено по 702 (36,3%), то в 2021 році – по 372 з 999, їх питома вага підвищилась до 37,2%. Винятком є період 2018-2019 років, коли питома вага шахрайств, за якими особам повідомлено про підозру, знизилась до 29,3% та 24,5%, але в 2020 році підвищилась уже до 34,4%.

Фактично аналогічна ситуація відслідковується також із направленням кримінальних правопорушень до суду з обвинувальними актами (2016 – 587, 2017 – 624, 2018 – 422, 2019 – 385, 2020 – 502 та 2021 – 480. При цьому деяке зменшення показника кількості направлених до суду кримінальних проваджень за ст. 190 КК України у 2021 році (за абсолютними цифрами) обумовлено, відповідно, зменшенням кількості облікованих злочинів.

Проведеним аналізом кримінальних правопорушень вказаної категорії, за яким особам повідомлено про підозру встановлено, що мають місце факти вчинення однією особою значної кількості епізодів шахрайських дій, у деяких випадках більше 15-20 епізодів. У цих випадках злочинець діє по одній і тій же самій протиправній схемі. Як правило, додаткові злочинні епізоди виявляються слідчими вже під час розслідування перших кримінальних правопорушень, вчинених зловмисниками, після чого слідчі реєструються до ЄРДР уже нові інформації за ст. 190 КК України. У результаті таких дій на території того чи іншого територіального підрозділу поліції може стрімко збільшуватися кількість облікованих шахрайств.

Так, згідно з оперативними даними, протягом вересня 2021 року на території Ізмаїльського РВП обліковано 18 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 190 КК України, що в 2,6 р. більше, ніж у вересні 2020 року (7). На перший погляд, вказане свідчить про погіршення криміногенної обстановки у районі. Однак, вивченням фабул облікованих злочинів встановлено, що в 10 випадках ЄРДР порушувались за фактам незаконного заволодіння коштами гр-ки Булавицької Н.Г. шляхом зловживання довірою з боку громадянина Куликова О.П. у відповідності до рапортів слідчих та листів місцевої прокуратури. У ході досудового розслідування встановлено, що гр-н Куликов О.П., керуючись корисливим мотивом, неодноразово заволодівав грошовими коштами потерпілої у сумі 300-3000 грн. з приводу купівлі зерна та надання інших послуг. Зловмиснику повідомлено про підозру у вчиненні кримінальних правопорушень та їх направлено з обвинувальними актами до суду.

Таким чином, слід зробити деякі висновки. Одеська область має свою специфіку ста-

ну та динаміки вчинення шахрайств, однак їм властиві і загальнонаціональні тенденції. Зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень за фактами шахрайських дій в Одеській області стало можливим внаслідок проведення постійної профілактичної роботи поліції з населенням, впровадженню принципу відкритості поліції перед суспільством та громадою.

Усі кримінальні правопорушення, пов'язані із вчиненням шахрайських дій, можна поділити на п'ять категорій. Перша – кримінальні правопорушення за фактами зловживання злочинцями довірою літніх людей, внаслідок чого вони заволодівали їх грошима (ювелірними виробами) під приводом обміну старих купюр на нові, відведенням «порчі» та інших чаклунств. Друга – здійснення неправдивих телефонних дзвінків потерпілим з приводу нещасного випадку, тяжкої хвороби та інших подій з їх близькими (в окремих випадках зловмисники ведуть діалог від імені близького) з метою термінового пересилання значних сум коштів для вирішення вигаданих проблем. Третя – побутове шахрайство. Четверта – вчинення шахрайських дій у фінансовій сфері та сфері землеустрою. П'ята – шахрайські дії в мережі Інтернет та пов'язані із банківськими рахунками громадян.

Структура кримінальних правопорушень за фактами шахрайств може змінюватися під впливом певних подій, соціально-економічних, політичних та інших факторів або навіть викликів.

SUMMARY

The scientific article provides an analytical presentation of the results of an empirical study of the current state of fraud in the Odessa region. It is noted that the Odessa region has its own specifics of the state and dynamics of fraud, but they are also characterized by national trends. Reduction of the number of registered criminal offenses on the facts of fraud in Odessa region became possible due to the constant preventive work of the police with the population, the introduction of the principle of openness of the police to society and the community.

According to the results of the study of the materials of criminal proceedings, all criminal offenses related to the commission of fraudulent acts were conditionally divided into five categories. The first is criminal offenses of criminal misconduct of elderly people, as a result of which they seized their money (jewelry) under the pretext of exchanging old banknotes for new ones, removing "damage" and other sorcery. The second is making false phone calls to victims about accidents, serious illnesses and other events with their relatives (in some cases, perpetrators have a dialogue on behalf of a relative) in order to urgently send large sums of money to solve imaginary problems. Third – household fraud. Fourth – committing fraud in the financial sector and land management. Fifth, fraudulent activities on the Internet and related to citizens' bank accounts.

It is noted that the structure of criminal offenses based on fraud may change under the influence of certain events, socio-economic, political and other factors, or even challenges. This statement is based on the example of the spread of coronavirus infection COVID-19 and procedures for purchasing wholesale batches of medical masks and antiseptics via the Internet.

Key words: fraud, criminology, region, Odessa region, state, dynamics.

Література

1. Трач С. С. Деякі аспекти оперативно-розшукової профілактики шахрайств у сфері кредитних операцій банків. Актуальні питання виявлення, досудового розслідування та попередження корупційних правопорушень: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 24 квіт. 2015 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 185-187.

2. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за грудень 2021 року. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2

4. Як уберегтися від мобільного шахрайства. URL: https://minjust.gov.ua/m/yak-uberegtisya-vid-mobilnogo-shahraystva

5. Кіберполіція викрила шахраїв, які видурили 3,5 млн грн на продажі масок та ліків. URL: https://zaxid.net/kiberpolitsiya_vikrila_shahrayiv_yaki_vidurili_35_mln_grn_na_prodazhi_masok_ta_likiv_n1501733

6. Шахраї вигадали нову схему з 1000 грн за вакцинацію. URL: https://finclub.net/ua/news/shakhrai-vyhadaly-novu-skhemu-z-kovidnoiu-tysiacheiu.html.